

Konrad Rzemieniecki

Opisy przedmieść Lwowa XVI–XVIII stulecia. Uwagi na marginesie książki: *Opisu передмість Львова XVI–XVIII століть*, oprac. A. Feloniuk, Lwów 2014, ss. 752.

W 2014 r. we Lwowie ukazała się książka pt. *Opisu передмість Львова XVI–XVIII століть* wydana przez lwowski oddział Instytutu Ukrainiekiej Archeografii i Źródłoznawstwa im. M. Hruszewskiego. Jest to edycja dokumentów dotyczących lwowskich przedmieść. Materiały te zebrał i opublikował lwowski historyk Andrij Feloniuk, pracownik tegoż instytutu. Autor edycji specjalizuje się w historii Lwowa późnego średniowiecza i okresu wczesnonowożytnego ze szczególnym uwzględnieniem jego przedmieść, którym poświęcił liczne opracowania naukowe¹. Historii lwowskich przedmieść dotyczył również doktorat autora pt. *Передмістя Львова другої половини XVII–XVIII ст. адміністративно-правовий статус та соціотопографія*.

Książka składa się ze wstępu (s. 3–25), części źródłowej (s. 27–541), indeksu osobowego (s. 545–691), indeksu rzeczowo-topograficznego (s. 692–732), indeksu geograficznego (s. 733–734), wykazu wykorzystywanych zespołów i jednostek archiwalnych (s. 735–736), wykazu zastosowanych skrótów (s. 737–738) oraz spisu opublikowanych dokumentów (s. 739–746). Ponadto

¹ Warto w tym kontekście wymienić kilka pozycji: *Правовий статус та просторова локалізація нерухомої власності на передмістях Львова XVIII ст., Історична топографія і соціотопографія України. Збірник наукових праць*, Львів 2006, s. 365–403; *Зі спостережень над функціонуванням двориків на передмістях Львова XVIII ст., „Дрогобицький краєзнавчий збірник”*, Т. X, 2006, s. 63–273; *Шляхта-власника на передмістях Львова перших десятиліть XVIII ст.: соціальна стратифікація (за Люстрацією передмість Львова 1712 р.)*, „Південний архів: Збірник наукових праць. Історичні науки” XXV, 2007, s. 113–119; *Магнатська власність у Львові XVIII ст. (на прикладі роду Жевуських)* [w:] *Silva rerum. Збірник наукових праць на пошану професора А. Перналя*, Львів 2007, s. 477–498; *Нерухомість та її власники на передмістях Львова в 1768 році* [w:] *Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць*, Т. 6, 2007, s. 164–199.

zamieszczono w niej dwie fotografie ilustrujące oryginalny wygląd dokumentów (s. 747, 748). Całość liczy 752 strony.

Na publikację składa się 114 dokumentów, z czego 113 z lat 1527–1799 oraz jeden niemieszczący się w ramach czasowych zarysowanych w tytule, pochodzący z 1803 r., który został opublikowany jako dodatek. Zastosowany wybieg pozwolił autorowi zamieścić w zbiorze materiał pochodzący z początku XIX w. bez konieczności chronologicznego rozszerzania tytułu pracy. Podjął słuszną decyzję, ponieważ dokument, o którym mowa, jest tożsamy tematycznie z całością zbioru i równocześnie nieodległy chronologicznie (ostatni z osiemnastowiecznych pochodzi z 1799 r.). Dokument ten zapewne nigdy nie ukazałby się drukiem, gdyby nie został uwzględniony w niniejszej publikacji. Dla porządku zaznaczmy, że 15 dokumentów pochodzi z XVI w., 36 – z XVII w., a 62 – z XVIII w. Zamieszczone w publikacji materiały należą do zasobów archiwalnych Lwowa, Warszawy, Krakowa, Wrocławia i Mińska. Autor przeprowadził obszerną i mozolną kwerendę, zbierając materiały rozproszone po licznych archiwach, zbiorach rękopisów i wielu rękopisach. Zbiór źródeł z historii lwowskich przedmieść jest prawdopodobnie pierwszym wydaniem dokumentów tego rodzaju na Ukrainie, a większość opublikowanych w nim tekstów ukazała się drukiem po raz pierwszy (siedem opublikowano wcześniej).

Oddane w ręce czytelnika opisy przedmieść Lwowa to źródła o charakterze opisowo-statystycznym, na które składają się różnego rodzaju rejestry mieszkańców lub właścicieli nieruchomości poszczególnych przedmieść bądź ich części z zaznaczeniem ich zobowiązań podatkowych wobec miasta, a także opisy budynków, inwentarze łąnów i młynów miejskich, rozgraniczenia folwarków miejskich, opisy i rejestry szlacheckich i kościelnych dworów leżących na przedmieściach, rejestry i inwentarze jurydyk szlacheckich i duchownych oraz lustracje przedmieść. Są to materiały sporządzane na potrzeby administracji podatkowej miasta Lwowa oraz przy okazji wybierania podatków państwowych, jak również na potrzeby administracji prywatnych właścicieli jurydyk.

W skład miejskiej aglomeracji wchodziły: miasto w murach, przedmieścia i wsie miejskie. Ze względu na wielkość i ekonomiczne znaczenie przedmieść były one miarą terytorialnego, demograficznego i gospodarczego rozwoju miasta. Publikowane przez A. Feloniuka akta przedstawiają stan zagospodarowania i zasiedlenia przedmieść w zaznaczonym okresie oraz zawierają informacje o ich położeniu ekonomicznym. Opisują również powinności przedmieszczan, liczbę istniejących tam gospodarstw oraz ich kategorie społeczno-ekonomiczne. Znajdujemy w nich również wzmianki o lokalnych ośrodkach gospodarczych: dworach, folwarkach, młynach, cegielniach itp. Są to cenne

informacje przydatne przy wszelakich analizach dotyczących zaludnienia i zagospodarowania oraz socjotopografii, topografii i toponimiki przedmieść Lwowa tego okresu. Opublikowany materiał dostarcza również sporo informacji o powstawaniu szlacheckich i kościelnych jurydyk w drugiej połowie XVII i w XVIII w. Powodowało to administracyjno-prawną i socjotopograficzną transformację tej części Lwowa, która wychodziła spod finansowo-ekonomicznej zależności od miasta, oraz generowało społeczno-zawodowe zmiany wśród mieszkańców obszarów, które stawały się jurydykami, co miało fundamentalny wpływ na funkcjonowanie miasta.

We wstępie autor pokrótce, na stronach 5–16, analizuje administracyjno-prawny status przedmieść Lwowa w czasach nowożytnych oraz przedstawia rozwój osadnictwa na przedmieściach i powstawanie kolejnych osad. Omawia genezę lwowskich przedmieść, która związana była z powtórnym nadaniem miastu prawa magdeburskiego przez Kazimierza Wielkiego w 1356 r. i nadanymi wówczas i w 1368 r. łącznie 100 łanami frankońskimi, przedstawia ich położenie, wewnętrzną strukturę administracyjną i rozwój w okresie XVI–XVIII w. Prezentuje również obszar starościński nazywany Podzamczem, który leżał w północnej części Krakowskiego Przedmieścia oraz genezę i rozwój na przedmieściach lwowskich jurydyk i libertacji kościelnych i szlacheckich, których gwałtowny rozkwit przypada na połowę XVII w. i lata późniejsze. Autor szczegółowo przedstawia ich liczbę, położenie i stan własnościowy. Na kolejnych stronach (s. 16–22) szczegółowo omawia publikowane źródła, które dzieli na trzy zasadnicze grupy: dokumenty wytworzone podczas działalności miejskiej kasy i prowizorów szpitali (40 dokumentów); opisy i podatkowe rejestry starościńskiej jurysdykcji sporządzone na podstawie decyzji władz państwowych lub reprezentanta króla – starosty (16 dokumentów); opisowo-statystyczne akty dotyczące jurydyk i libertacji (58 dokumentów). W wypadku źródeł wytworzonych przez magistrat lwowski, ze względu na wielość zachowanych dokumentów, powtarzalność zawartych w nich informacji i bliskość chronologiczną, autor dokonał wyboru najciekawszych i najbardziej reprezentatywnych z nich. Natomiast zbiór dotyczący części starościńskich oraz jurydyk i libertacji zawiera wszystkie dokumenty odnalezione przez A. Feloniuka.

Omówienie zasad wydawniczych przypada na strony 23–25. Autor przyjął, nieco zmodyfikowaną przez siebie, powszechną w ukraińskiej nauce zasadę wydania źródła bez jakichkolwiek zmian i zabiegów modernizacyjnych na oryginalnym tekście. A. Feloniuk podzielił tekst na zdania tam, gdzie to było konieczne, uporządkował interpunkcję i pisownię wielkich liter oraz rozwinął większość skrótów, co zaznaczył kwadratowymi nawiasami. Wyjątkiem są

skrótów, które autor nazywa ogólnie przyjętymi, które nie zostały rozwinięte, a ich wykaz zebrano w wykazie skrótów. Przykładowo chodzi o „gr.” grosz, „zł. pol.” złoty polski, „dr” doktor, „s”/”ś” sanctus/święty.

Wielokropkiem w nawiasie kwadratowym zaznaczył uszkodzone i nieodczytane fragmenty tekstu. Ponadto autor celowo opuścił pewne fragmenty tekstu, które jego zdaniem nie dotyczyły głównej treści dokumentu. Takie opuszczenia również zaznaczył wielokropkiem w nawiasie. Wydaje się, że lepszym zabiegiem edytorskim byłoby opatrzenie tych dwóch typów pominięć różnymi znakami graficznymi, gatunkowo czym innym jest bowiem niezależne od autora fizyczne uszkodzenie oryginału, czym innym nieodczytanie fragmentu tekstu, a czym innym jego redakcyjne pominięcie. Pomimo tego, że uważny czytelnik jest w stanie zorientować się, w którym miejscu autor dokonał pominięć, to jednak graficznie wszystkie trzy warianty zlewają się w jedno.

Autor przeniósł do przypisów ówczesne komentarze naniesione w tekście źródła lub na jego marginesach. Zachował zmiany oryginalnego tekstu polegające na dopisaniu słów i zdań nad przekreślonymi słowami, zaznaczając je w odpowiedni sposób, bez zaznaczenia poprawił przekreślone słowa. Przy publikowanych tekstach znajdują się również przypisy będące komentarzami autora, których celem jest wyjaśnienie i dopełnienie informacji źródłowej dla lepszego jej rozumienia. Dotyczą one przede wszystkim imion i nazwisk właścicieli nieruchomości szlacheckiego pochodzenia, którzy figurowali w źródłach tylko pod nazwami urzędów, które sprawowali.

Dokumenty w zbiorze zostały uporządkowane chronologicznie. Każdy z nich ma redakcyjny nagłówek, w którym autor zaznaczył datę powstania (rok, miesiąc, dzień), nazwę dokumentu, co cenne – z maksymalnym wykorzystaniem oryginalnej nazwy, oraz informację o treści. Pomija miejsce powstania, którym z nielicznymi wyjątkami był Lwów. Na końcu dokumentu umieszcza informację o miejscu obecnego przechowywania, czy jest to oryginał czy poświadczona/niepoświadczona kopia oraz wzmianki o jego wcześniejszej publikacji. Autor zaznacza, że treść dokumentów w publikacji została przepisana w pierwszej kolejności z oryginałów, a w sytuacji ich braku – z poświadczonych kopii, a z braku takowych – z niepoświadczonych ówczesnych kopii i ostatecznie kopii najbliższych chronologicznie. Za kopię poświadczoną autor uważa jakikolwiek dokument wpisany do sądowo-administracyjnych ksiąg albo wypis z tych ksiąg lub wyciąg z oryginału poświadczony pieczęcią i podpisami. Ówczesna kopia to wypis z oryginału, który nie potrzebował zatwierdzenia i był wykorzystywany w bieżącej sprawozdawczości. Kopia to dokument stworzony znacznie później od oryginału, przede wszystkim w końcu XVIII w.

Sama edycja dokumentów nie budzi większych zastrzeżeń. Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem byłoby rozwinięcie wszystkich skrótów, nawet tych powszechnie występujących w nowożytnych dokumentach. Pozostawienie ich w postaci nierozwiniętej doprowadziło do sztucznego „rozmnożenia” pozycji w „Wykazie skrótów”, pełnym różnych wersji tego samego określenia, np. „wielmożny pan”, „jaśnie wielmożny pan”, „jegomość pan” itp. Zresztą A. Feloniuk nie jest tu konsekwentny, bo na przykład w dokumencie 42 uzupełnia oryginalny zapis „jeo” na „je[gl]o”, ale pozostawia oryginalny zapis kolejnego słowa „mci” zamiast uzupełnić do „m[os]ci”, a w dokumencie 97 powstaje dziwna konstrukcja, gdy oryginalny zapis skrótu „jmc” rozwija do postaci innego skrótu „jmc[i]”, gdy ten sam skrót w dokumencie 102 pozostawia bez zmian. Skróty określeń szlacheckich autor powinien rozwinąć albo pozostawić w oryginalnej wersji, ale nie wykazywać ich w wykazie skrótów.

Więszym problemem są indeksy osobowy, rzeczowy i geograficzny, w których autor pomieścił hasła bez ich ujednoczenia i uporządkowania ortograficznego i diakrytycznego, przenosząc je niejako mechanicznie wprost ze źródeł. W indeksach te same hasła występują w różnych formach zapisu i co gorsza, często na różnych stronach. Jako zobrazowanie problemu niech posłuży kilka najbardziej skrajnych przykładów z indeksu osobowego: Capinos–Kapinos, Casparus–Casper–Kasper, Caterina–Catarzina–Katarzyna–Katarzina, Christoff–Christoph–Kristoforus–Krzistoph–Krzystoph. Należy jednak pamiętać, że jest to problem tylko z punktu widzenia polskiego historyka, a zasady wydawnicze polskie i ukraińskie różnią się w wielu aspektach. W ukraińskim edytorstwie źródeł jest powszechnie przyjętą zasadą właśnie takie sporządzanie indeksu, by oddawał treść oryginału, gdy podstawą wydania są materiały obcojęzyczne.

Przedstawione powyżej uwagi nie wpływają na ogólną ocenę tekstu. Opublikowany przez Andrija Feloniuka zbiór dokumentów dotyczących przedmieść Lwowa w okresie średniowiecza i nowożytnym jest niezwykle cenną i wartościową pozycją. Zebrane przez autora dokumenty bez wątpienia posiadają wielką wartość informacyjną. Stanowią niezastąpione źródło do badań nad przestrzennym rozwojem nowożytnego Lwowa i nad jego historią społeczną, administracyjną i ekonomiczną. Pomimo oczywistej wartości tego typu dokumentów są one publikowane nadzwyczaj rzadko, co tym bardziej podnosi wartość inicjatywy A. Feloniuka. Pozycja ta niewątpliwie znajdzie uznanie i będzie wykorzystywana przez badaczy zajmujących się historią Lwowa i przedmieściami miast tej części Europy.